

ЕВОЛЮЦІЯ ОБРАЗУ ЖІНКИ У ТВОРЧОСТІ МИКОЛИ ГОГОЛЯ

Д. В. Підбуртна, студентка групи ФУб-1-17-4.0д, I курс, спеціальність «Філологія (українська мова і література)».

Науковий керівник: О. О. Бровко, завідувач кафедри української літератури і компаративістики, доктор філологічних наук.

Стаття присвячена проблемам розвитку літературного процесу з огляду на переосмислення постаті жінки в суспільстві. Звернено увагу на патріархальну та гендерну традиції, фольклорні джерела, гуманістичний аспект зображення образу жінки на матеріалі творів М. Гоголя.

Ключові слова: патріархальна традиція; жінка; Гоголь.

Актуальність та доцільність дослідження. Аналіз рецепції жіночих образів у класичній літературі з позицій методології ХХ – ХХІ століття продовжує привертати увагу літературознавців. Актуальними є студії, присвячені гендерній ідентичності персонажів у художніх творах різних епох.

Метою цього дослідження є аналіз жіночих образів у творчості Миколи Гоголя.

Аналіз останніх публікацій. Теоретико-методологічною основою цієї роботи стала концепція Ю. Лотмана [5], а також праці Ю. Барабаша [1], С. Бочарова [2] та Н. Сквіри [6; 7].

Виклад основного матеріалу дослідження. Ю. Лотман вважав, що ХVІІІ століття створило три стереотипи жіночих образів. Перший – «образ ніжно люблячої жінки, життя й почуття якої розбиті. Героїня наділена ідеальним почуттям, поетичністю природи, ніжністю, душевною тонкістю. Її душа, здоров'я та життя зруйновані жорстокістю суспільства». Другий – демонічний характер, що асоціюється, наприклад, «з героїчним образом «беззаконної комети», яка сміливо руйнує всі умовності створеного чоловіками світу». Третій – жінка-героїня, характерна риса якої – «включеність до ситуації протиставлення героїзму жінки та духовної слабкості чоловіка» [6]. Дев'ятнадцяте століття в сфері культури й побуту – період глибоких соціальних контрастів. Панівну роль у суспільстві займали чоловіки, хоча були поодинокі спроби просування

жінок у різні сфери життя. І хоча в Російській імперії ще продовжувала побувати думка про те, що «женщина должна родиться, жить и умереть в рабстве; вечная неволя, тягостная зависимость и всякого рода угнетение есть ее доля от колыбели до могилы; она исполнена слабостей, лишена всех совершенств и не способна ни к чему; одним словом, женщина самое несчастное, самое ничтожное, самое презренное творение в свете» [5], та соціальна позиція жінок, особливо дворянок, значно зміцнилась. У «Вибраних місцях із листування з друзями» М. Гоголя читаємо: «Влияние женщины может быть очень велико, именно теперь, в нынешнем порядке или беспорядке общества, в котором, с одной стороны, представляется утомленная образованность гражданская, а с другой – какое-то охлаждение душевное, какая-то нравственная усталость, требующая оживотворения. Чтобы произвести это оживотворение, необходимо содействие женщины. Эта истина в виде какого-то темного предчувствия пронеслась вдруг по всем углам мира, и все чего-то теперь ждет от женщины» [3].

Образи в літературі стали більш різноплановими, хоча про повну еволюцію від класичних персонажів, нав'язаних минулими століттями, ще не йшлося. У творах Миколи Гоголя центральними персонажами є чоловіки. Це тенденція тогочасної літературної традиції, стереотипи суспільства.

«Вечори на хуторі поблизу Диканьки» – перша книга (окрім поеми «Ганц Кюхельгартен», надрукованої під псевдонімом). Цікаво, що будучи глибоко релігійною людиною, митець будує свої «Вечори...» саме на «бісовщині». Але до теми релігії письменник повернеться в більш зрілі роки, а поки він пише легкі твори, які знайомлять широке коло читачів із українським колоритом. Жіночі образи змальовані дуже яскраво, але здебільшого показуючи типовий характер персони, зображеної в певній епосі. Наприклад, у молодих дівчатах (Параска («Сорочинський ярмарок»), Пидорка («Вечір напередодні Івана Купала»), Ганна («Майська ніч або Утоплена»), Панночка («Майська ніч або Утоплена»), Оксана («Ніч перед Різдом»), Катерина («Страшна помста») Панночка («Вій») можна знайти риси героїнь ліричних пісень чи українських

балад. Мачуха («Майська ніч або Утоплена»), Солоха («Ніч перед Різдвом»), Хівря («Сорочинський ярмарок»), також перекликаються з образами українських фольклорних творів. Це не дивно, адже твори ґрунтовані на листах матері, яка на прохання Миколи Васильовича, що тоді перебував у Петербурзі, збирала етнографічні матеріали від людей старшого покоління. Дуже колоритним є образ відьми Солохи. В українській літературі, на відміну від літератури Заходу, відьма не є наскрізь трагічною фігурою. Це пов'язано з менш жорсткою православною церковною традицією, яка, хоч і визнавала магію гріховною і єретичною, але не вдавалась до винищення її настільки радикальними методами, як католицька. Погодьтеся, нечасті суди над відьмами по сільських громадах – фактично ніщо проти вогнищ інквізиції, які охопили всю Європу. Солоха замальовується іронічно, для неї характерний епітет «з перчиню», що асоціювалося з образом справжньої української жінки.

М. Гоголь не завжди змальовує жінок позитивно. Наприклад, Панночка з «Вія» є втіленням демонічної сили, Василина Кашпорівна – корисливості, полячка з «Тараса Бульби» уособлює сліпу пристрасть; навіть у привабливому для читача персонажі Солохи ми бачимо, що вона знається з нечистю, що є гріховним для християнина. В цілому ж, жінка не є ключовою фігурою, носієм глибокого підтексту.

Більш пізні твори Гоголя показують, наскільки змінився світогляд письменника. Від легкого стилю «Вечорів...», він переходить до більш глобального осмислення проблем суспільства, твори мають глибоке філософське наповнення.

На думку Ю. Барабаша, «жіноче питання пов'язане з глибинними суспільними процесами, з найбільш корінними та злободенними проблемами російського життя – якими вони йому (Гоголю) бачились і як він їх розумів» [1]. Інтерес до життя земляків та, зокрема, їхніх дружин, помітний в листах письменника. Наприклад, у листі до сестер від 1844 року М. Гоголь, проявляючи цікавість до жінок, просить надати йому якомога повнішу їх характеристику: «Какова у него жена, какие ее качества? и какие ее занятия? и

держит ли она в руках своего мужа или муж ее? Как отзывается о ней муж, как отзываются о ней соседи, как отзывается о ней приказчик...» [3].

Порівнюючи творчість письменника 1830–1840 років (нарис «Женщина», уривок «Рим», статті «Женщина в свете», «Чем может быть жена для мужа в простом домашнем быту, при нынешнем порядке вещей в России», «Что такое губернаторша» з «Вибраних місць з листування з друзями», другий том «Мертвих душ») із більш ранніми творами, спостерігаємо зміну тенденції щодо зображення жінки. Як зазначає С. Бочаров, «християнський Гоголь «Вибраних місць», звичайно, відійшов від Гоголя «Арабесок», але відійшов не зовсім. Тому що й тут він впускає до свого релігійно-морально-естетичного синтезу не тільки святиню мистецтва, але й жіночу красу, освячуючи її як Боже повеління жінці та всім нам» [2].

Яскравим підтвердженням може слугувати стаття «Женщина», яка вийшла в 1831 році в «Літературній газеті». За словами одного з персонажів, Телекеса, жінка – це «адское порождение». «Зевс Олимпиец! О! ты неумолим в своей ярости! Ты захотел наслать бич на мир, ты извлек весь яд, незаметно разлитый в недрах прекрасной земли твоей, сжал его в одну каплю, гневно бросил ее светодарною десницей и отравил ею чудесное творение свое: ты создал женщину! Тебе завидно стало бедное счастье наше, тебе не желалось, чтобы человек источал вечное благословение из недр благодарного сердца; пусть лучше проклятие сверкает на преступных устах его... Ты создал женщину!» [3] – говорить хлопець, розчарований зрадою коханої. Але його учитель, Платон, доводить, що, як би там не було, роль жінки в цьому світі, а саме в житті чоловіка, дуже важлива: «Устремли на себя испытующее око: чем был ты прежде и чем стал ныне, с тех пор, как прочитал вечность в божественных чертах Алкиной; сколько новых тайн, сколько новых откровений постиг и разгадал ты своею бесконечною душою и во сколько придвинулся ближе к верховному благу!». Або: «Что б были высокие добродетели мужа, когда бы они не осенялись, не преображались нежными, кроткими добродетелями женщины?» [3]. Краса Алкіної зображується ідеалізовано,

майже фантастично. Деякі літературознавці вважають, що в основі використання гіперболи М. Гоголем лежить не тільки акцентування уваги читача, а й елемент натяку, певного посилення до відомого асоціативного об'єкта за допомогою своєрідних знаків-асоціонімів: «эфир, в котором купаются небожители ... облекся в видимость» (перевтілення божественного), «лучи, коим и имени нет на земле» (акцентування на метафізичному), «Царица любви не была так прекрасна!» (зображення жінки як результату дії Вищої Сили).

Аналогічним є зображення Аннуцати в уривку «Рим». С. Бочаров, зауважує, що «гоголівська жінка чи то раннього уривка 1831 чи «Женщина в свете» 1846 р. – звичайно, не Богоматір прямо, але все ж якась „мова богів“ у напівязичницькому ранньому уривку, або Бога, який звелів їй бути красунею і послав у світ як свою красу, в християнській фінальній книзі» [2].

Три листи («Женщина в свете», «Что такое губернаторша», «Чем может быть жена для мужа в простом домашнем быту, при нынешнем порядке вещей в России»), на думку Ю. Барабаша, «складають єдиний тематичний вузол, деяку цілісність, підсистему, яка дає підстави виділити в «Листуванні» – нехай з відомою часткою умовності – так звану жіночу тему, або жіноче питання, що непокоїло в тогочасній Російській імперії не без впливу ідей Жорж Санд, багато умів, причому в обох половинах людства» [1, с. 68]. Дослідник доходить висновку щодо вибудовування Гоголем «стрункої й логічної ієрархії смислових рівнів: спочатку – жінка в „свите“, в суспільстві, трактуємо широко, як свого роду синонім життя взагалі; потім – жінка в конкретних умовах губернії, міста і в чітко визначеній функції „первой дамы“, нарешті – жінка в „домашнем быту“» [1, с.99]. У другому ж томі «Мертвих душ» картина дещо узагальнюється: на прикладі другорядних жіночих образів ми спостерігаємо жінок у домашньому побуті, на образі Уліньки – спробу змалювання жіночого ідеалу, обмеженого чуттєвою сферою, добродійними намірами.

Жінка, на думку Гоголя, повинна першою спонукати людей до пізнання сутності Бога. Наприклад, у листі «Что такое губернаторша» Гоголь пише:

«Клянусь, женщины гораздо лучше нас, мужчин. В них больше великодушия, больше отважности на все благородное; ... если только сколько-нибудь сумеете очертить перед женщиной ее высокое поприще, которого ждет теперь от нее мир, – ее небесное поприще быть воздвижницей нас на все прямое, благородное и честное, кликнуть клич человеку на благородное стремление, то та же самая женщина, которую вы считали пустой, благородно вспыхнет вся вдруг... подвигнет себя самую на все чистое, подвигнет своего мужа на исполнение честного долга и, швырнувши далеко в сторону свои тряпки, всех поворотит к делу» [3, с. 32]. Немало свідчень про бачення Гоголем жінки, її призначення, поглядів на сімейні стосунки можна знайти в листуванні Гоголя з Ганною Михайлівною Вієльгорською, як зазначав В. Сологуб, «здається, єдиною жінкою, в яку був закоханий Гоголь». І. С. Аксаков, вважає, що саме Вієльгорська була прототипом Уліньки у другому томі «Мертвих душ» [7].

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. Отже, із другорядного образу, який не є смисловим стрижнем сюжету, образ жінка виходить на перший план і постає естетико-ідейною домінантою твору. Перспективними, на нашу думку, є порівняльні дослідження жіночих образів у творчості М. Гоголя в українському, російському, польському контекстах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барабаш Ю. Гоголь. Загадка «Прощальной повести» («Выбранные места из переписки с друзьями»). Опыт непредвзятого прочтения). – М., 1993. – 270 с.
2. Бочаров С. «Красавица мира». Женская красота у Гоголя // Гоголь как явление мировой литературы: Матер. Междунар. науч. конф., посвящ. 150-летию со дня смерти Н. В. Гоголя / Под ред. Ю. В. Манна. – М., 2003. – С. 15–35.
3. Гоголь Н. В. Выбранные места из переписки с друзьями / Николай Васильевич Гоголь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://rulibrary.ru/gogol/pisma_1846-1847_godov/32
4. Дурова Н. Записки кавалерист-девицы // Давыдов Д. В. Стихотворения. Проза. Дурова Н. А. Записки. – М., 1987. – 332 с.

5. Лотман Ю. М. Беседы о русской культуре: Быт и традиции русского дворянства (XVIII – нач. XIX века). – СПб. : Искусство-СПб., 1994. – 558 с.

6. Сквіра Н. М. Поетологія жіночих образів у другому томі «Мертвих душ» Миколи Гоголя // Мова і культура. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2007. – Вип. 9. – Т. IX (97). – С. 92–100.

7. Сквіра Н. Поняття жіночої «краси» й еволюція жіночого образу в творах пізнього Гоголя [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.info-library.com.ua/books-text-10610.html>

The article is devoted to the problem of literary process taking into account the rethinking of a woman figure in society. Patriarchal and gender tradition, folklore sources, humanistic aspect of the image of the woman on the basis of stories by M. Gogol.

Keyword: patriarchal tradition; woman; Gogol.